

13. Тельвак В. Методологічні основи історичних поглядів М.С. Грушевського / В. Тельвак // Київська старовина. – К. : АртЕк, 2002. – №2. – С. 3-28.

The article presents some reflections on specific geopolitical location of Ukraine that over the history of centuries made the territory experience the condition of being either a subject or an object of geopolitics no matter what state name it had. The time of Prince Svyatoslav who reigned Kyivan Rus' in 957-972 and became famous for defeating the Khazar kahanate and widening the state by joining lands of Kuban', lands adjacent to the coast of the Azov Sea and partly Crimea, this period can be considered for Ukraine as a subject of geopolitics. Similar status might be possible to grant to the period of the Zaporizhian Sich known also as a «cossack republic», as the highest power in it belonged to the assembly of all its members.

Key words: subject, object, territory, Kyivan Rus', indigenous

Отримано: 26.02.2015 р.

УДК 001(477.43)«1918-1920»(092):061.23

О. М. Завальнюк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ГУМАНІТАРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ОГІЄНКА В КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ: ОСНОВНІ НАПРЯМКИ, МАСШТАБИ І РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ (1918-1920 рр.)

На основі архівних і опублікованих джерел, а також праць українських істориків досліджується багатогранна діяльність науково-педагогічного, державного і громадського діяча Івана Огієнка, спрямована на організацію гуманітарної допомоги студентській молоді, професурі, учасникам визвольних змагань, державним службовцям та іншим громадянам УНР, які потрапили в складні життєві умови і потребували невідкладної матеріальної підтримки з метою виживання.

Ключові слова: Іван Огієнко, гуманітарні ініціативи, стипендія, матеріальна допомога, джерела матеріальної підтримки, Подільська управа Українського Червоного Хреста.

У зв'язку з російською агресією і, як наслідок, серйозним ускладненням сучасної соціо-гуманітарної ситуації на сході України, яка у низці окупованих населених пунктів набирає характеру катастрофи, надзвичайно актуальним стає питання про залучення різних державних, приватних і громадських чинників до організації негайної результативної допомоги сотням тисяч людей, які опинилися без засобів до існування. У цьому ж контексті потребує повнішої і кращої реалізації державна програма матеріальної підтримки тимчасово переміщених з Криму і Донбасу в інші регіони держави майже одного мільйона українських громадян.

Певне значення для вирішення цієї складної проблеми має уже нагромаджений і узагальнений, а також маловідомий широкому загалу історичний досвід, пов'язаний, зокрема, з діяльністю державних структур, окремих українських діячів щодо розв'язання гуманітарних питань в ході Української революції 1917-1921 рр., коли рівень життя усіх основних груп населення різко знизився і через воєнні дії збільшився контингент внутрішньо-переміщених осіб. З-поміж державних діячів, які активно займалися цією проблемою, виділяється І. Огієнко, на долю якого випало керувати Кам'янець-Подільським держав-

ним українським університетом, де абсолютна більшість студентської молоді належала до категорії незаможних, та за дорученням керівництва УНР відповідала за стан українських інституцій і громадян, які опинилися на тимчасово окупованій польським військом території країни.

Різні складові гуманітарної діяльності І. Огієнко у Кам'янці-Подільському частково знайшли висвітлення у працях українських істориків І. Тюрменко [1-4], В. Ляхоцького [5], М. Тимошика [6-7], С. Копилова [8], О. Завальнюка [9-13] та ін., утім цілісно поки-що не вивчалася, що й спонукає до продовження цього наукового проєкту і таким чином заповнення однієї із лакун, пов'язаної з необхідністю дальшого дослідження, з одного боку, багатогранної постаті видатного українського діяча, а з іншого, однієї із важливих складових політики українських владних структур та їх видних представників.

Метою статті є з'ясування комплексу заходів, ініційованих державним і громадським діячем, керівником українського університету І. Огієнком, щодо підвищення рівня стипендіального забезпечення студентів і зарплатні працівникам університету, матеріальної допомоги військовикам, держслужбовцям і різним категоріям українських громадян, які постійно чи тимчасово знаходилися в адміністративному центрі Подільського регіону в умовах гострої економічної кризи, надзвичайно складного і суперечливого перебігу подій революції й воєнного протистояння.

Вивчення великого документального матеріалу, результатів наукових досліджень дає підстави стверджувати, що гуманітарна діяльність І. Огієнка, яка виходила із його усвідомлення значення людини, світоглядних позицій, моральних переконань і базувалася на ідеалах гуманізму, підпорядкованих вирішенню складної проблеми виживання людей і залучення до активного творення української державної нації, охоплювала такі основні напрямки: 1) організація стипендіального забезпечення, разової матеріальної допомоги студентам, сприяння щодо відкриття для них бурси і їдальні через залучення органів місцевого самоврядування, громадських і державних структур, зменшення виплат за право навчання у вищі, 2) вироблення і проведення на державно-громадському рівнях антикризових заходів, спрямованих на недопущення (гальмування) падіння рівня життя професури, інших категорій працівників університету, 3) надання державної грошової допомоги дітям, переміщеним особам, родинам померлих державних службовців і військовиків, 4) мобілізація організаційного ресурсу громадських організацій і Церкви для допомоги пораненим козакам, малозабезпеченим.

Кожен із цих напрямків був важливим з погляду крайньої необхідності підтримати людей різного віку – дітей, жінок, молодь, старих, працездатних чоловіків, а також поранених і хворих бійців української армії, біженців, які потрапили у надзвичайно складні життєві обставини і не мали змоги працевлаштуватися і таким чином забезпечити себе на мінімальному рівні продуктами харчування, одягом, житлом, медикаментами тощо. У першу чергу (за хронологічним виміром), І. Огієнко, добре знаючи матеріальний стан київської студентської молоді, взявся за допомогу незаможним хлопцям і дівчатам, які, починаючи з вересня 1918 р., подавали документи на вступ до Кам'янець-Подільського державного українського університету (К-ПДУУ), а з 1 листопада сіли за студентські парти. Ще до початку навчального року ректор, знаючи, що законом про заснування вишу на допомогу студентам закладено мізерні суми, взявся за формування фонду допомоги, намагаючись залучити до нього передусім копшти місцевих самоврядувань, кооперативів, приватних осіб. Звергаючись до них з проханням підтримати ініційоване ним Товариство допомоги незаможним студен-

там, внести свій вклад у виплату стипендій, відкриття для молоді бурси та їдальні, він наголошував, що «небувала дорожнеча життя надзвичайно впливає на зменшення академічної праці нашого студентства, – бо йому доводиться марнувати свій час тільки на відшукування хліба насущного [на той час ще йшов процес зарахування студентів, але їх матеріальний статус був добре відомий керівнику К-ПДГУУ. – Авт.], забуваючи про хліб духовний» [14]. Подібні звернення отримували різні юридичні особи. І хоча, для прикладу, губернське і повітові земства регіону мали порожні і напівпорожні каси (багато платників податків не виконували своїх податкових зобов'язань), чимало цих структур (Кам'янське, Ушицьке, Вінницьке, Гайсинське, Ольгопільське і Бердичівське) позитивно відгукнулися на потреби студентства і ухвалювали рішення про внесення на їх потреби по 5-30 тис. крб. на рік. До них у 1919 р. приєдналося й губернське земство, направивши на стипендії 55200 крб. [15]. Утім траплялися й прикрі випадки, коли окремі органи місцевого самоврядування залишалися не просто байдужими до звернення ректора про допомогу студентам, а й пояснювали свою негативну позицію політичними причинами. Таке мало місце, зокрема, з Одеською міською думою. Відмовляючи у виділенні фінансів на потреби кам'янцьким студентам, вона не знайшла іншого аргументу, як звинуватити український виш у ... повнізмі. У той же час Кам'янець-Подільська міська дума знайшла для студентської молоді 32 тис. крб. (12 тис. – на стипендії і 20 тис. – на відкриття їдальні), а управа Могилівської міської думи – 6 тис. крб. [15; 12, с.160].

До свята відкриття університет отримав пожертви також від різних кооперативів – Українбанку, видавничої спілки (м. Київ), Дніпровської спілки споживчих товариств, Подільської спілки кредитних і позичково-опадних товариств «Союз-банк», Вінницького, Проскурівської і Гайсинської спілок споживчих товариств. Загалом вони переказали 140,5 тис. крб. [16, с.117].

І. Огієнко намагався залучити до цієї справи різних посадових і приватних осіб. Він сам відмовився від ректорської платні, щоб заснувати стипендію для студента-селянина. Його приклад наслідував міністр шляхів Б. Бутенко (передав 20 тис. крб.), мещанці Могилева-Подільського (3 тис.), працівники Подільської народної управи і лікар Мальований з Ямполья – по 500 крб. [16, с.131; 12, с.160].

Отримані від самоврядувань, кооперативів і приватних осіб кошти разом із державними дали змогу поступово збільшувати стипендіальні виплати і матеріальну допомогу, що доставляло керівнику випу велике задоволення. Якщо в осінньому семестрі 1918-1919 навчального року із 430 студентів державні (земські) допомоги отримували, за нашими підрахунками, всього 12 осіб або 2,8% [17, оп.2, спр.18, арк.2 зв.-242; спр.39, арк.41], то у наступному семестрі кількість стипендіатів зросла до 32 (7,4%), причому 10 з них отримували допомогу упродовж двох семестрів, решта – уперше [17, оп.2, спр.18, арк.50-124; спр.23, арк.80 зв.-257; спр.38, арк.4 зв., 5 зв., 17 зв.; спр.39, арк.26, 28, 39, 41]. Загалом за два навчальні роки кількість осіб, які отримували стипендії (від 600 до 2000 крб. (підвищені у 1920 р.) на семестр), становила 153. Значне збільшення стипендіатів (майже у 13 разів) пояснюється тим, що І.Огієнко, який з середини листопада представляв у Кам'янці-Подільському і навколишній території вищу українську владу, зумів із залишеного йому фонду виділити 2,4 млн. крб. на стипендіальні виплати 100 студентам-незможникам [18, с.633; 19, с.42]. Не маючи змоги задовольнити усі потреби молодих людей, довелося практикувати також короткострокові стипендії (на один місяць), а частині з них виплачувати матеріальну допомогу (упродовж 1-2 місяців). Окремі з них були досить значними – по 3-5 тис. крб. Загалом у січні-червні 1920 р. 109 осіб (7,8% від загальної кількості

ті 1401 студента) отримували грошові суми від університету [17, оп.1, спр.74, арк.26]. Однак такої уваги потребувала набагато більша кількість молоді (вони змушені були у першу половину дня займатися заробітками, а у другу – навчатися). Цей, на перший погляд, невеликий відсоток стипендіатів дався керівникові вищу дуже непросто (для порівняння, у такому ж університеті, що діяв у Києві, стипендіальне забезпечення отримували у рази менша кількість молоді. 27 березня 1920 рр. І. Огієнко, який бачив, що «університетська допомога та стипендії не такі великі, щоб студент міг цілком прожити на них» [20], провів нараду неофіційно присутніх у Кам'яниці-Подільському українських міністрів та їх заступників, де зокрема розглянули питання про матеріальне становище студентів. Було прийнято ухвалу про підвищення розміру стипендій для юнаків і дівчат К-ПДУУ у 5 разів. Крім того, Головноуповноважений (ГУ) уряду УНР розпорядився надати речову допомогу особливо незахищеним юнакам і дівчатам в умовах надзвичайно холодної зими 1919-1920 рр. (молоді видали 122 пари штанів, 213 гімнастерок, 129 «тепліх» сорочок тощо) [8, с.25].

Попри це, І. Огієнко звертав увагу різних високопосадовців на невтішне становище тих, хто здобував вищу національну освіту. Навесні 1920 р. у листі до міністра освіти він наголошував, що «студентством ніхто не лікується, воно голодає» [21, спр.187, арк.81 зв.], а тому просив налагодити через освітнє відомство необхідне державне фінансування студентській їдальні в умовах галопуючої інфляції (у лютому-квітні 1920 р. І.І. з фонду ГУ уряду УНР зумів виділити, як позичку, 550 тис. крб. на депеві і безкоштовні обіди для незаможних студентів у їдальні та роботу буфету, який готував платні вечери [17, оп.1, спр.80, арк.11; спр.137, арк.72]).

Кепиське матеріальне становище родин студентів і тимчасове припинення зв'язків з батьками негативно позначалися на можливості і ритмічності внесення обов'язкової семестрової плати за право за навчання в університеті. Враховуючи все це, міністр І.Огієнко 5 лютого 1919 р. наказав звільняти від внесення цієї плати 30% загальної кількості студентів [18, оп.1, спр.1, арк.10], [21, ф.2582, оп.1, спр.187, арк.4], дозволив окремим студентам скорочувати термін навчання з 4 до 3 років [21, ф.2582, оп.1, спр.175, арк.8], що мало сприяти економії родинних коштів на їх утримання, розпорядився здешевити обіди в студентській їдальні за рахунок дотації із земських переказів [21, ф.2582, оп.1, спр.178, арк.8]. Правління університету, очолюване ректором, врахувало тимчасову неспроможність переважної більшості молоді (972 особи) своєчасно внести на рахунок університету плату (за осінній семестр 1919-1920 навчального року) за право навчання і не наполягало на відрахуванні їх зі складу студентів, зобов'язавши погасити заборгованість пізніше, коли з'являться сприятливі умови. Цей крок заспокоїв юнаків і дівчат, дав змогу з більшою увагою поставитися до навчальної праці. Згодом, коли вдалося налагодити зв'язки з батьками, знайти заробітки, фінансовий борг перед виплем було ліквідовано. Щоб якось поліпшити матеріальне становище частини студентів (йшлося про сільськогосподарський факультет, де майбутні фахівці найбільше мали навички селянської роботи), керівництво закладу пішло їм назустріч і дозволило взяти під городництво частину університетської землі (5 десятин), на якій утворили 44 городи. Отримані доходи мали йти «на допомогу студентам, які приложили свій труд». На обробіток і засів ґрунту випш потратив, за мірками того часу, дуже великі коптти – 1,5 млн. крб. [17, оп.1, спр.44, арк.29; спр.108, арк.15; спр.113, арк.63 зв.], оскільки городники і близько не могли знайти такої суми. Усе це робилося для того, щоб допомогти студентській молоді вижити у тих надзвичайно складних умовах і наблизитися до заповітної мрії – стати фахівцями у тій справі, заради якої прийшли до вишу.

Для І. Огієнка було важливо, щоб трудовий колектив університету вчасно виконував поставлені державою складні завдання. Тому за галопуючої інфляції і різкого зниження купівельної спроможності керівник і український міністр, наділений спеціальними повноваженнями, прагнув залучити додаткові до наявних у розпорядженні вищу кошти, щоб, з одного боку, через державно-правовий механізм негайно провести індексацію заробітної плати професорсько-викладацької корпорації і працівників інших категорій, а з іншого, виплатити разову грошову допомогу, тим самим матеріально заохочуючи членів колективу до постійної якісної праці, продовження трудової діяльності в університеті і уникаючи тим самим плінності науково-педагогічних кадрів. Вже на початку першого навчального року, на прохання керівника вишу, Подільська губерньська народна управа дозволила закладу використати частину коштів, переказаних земством на університетські потреби, для додаткових виплат науково-педагогічним працівникам у листопаді-грудні 1918 р. (професори додатково отримали по 466 крб., приват-доценти – по 300 крб.) [17, оп.2, спр.48, арк.52]. Утім сподіватися на серйозну земську допомогу надалі було марно, тому ректор вирішив добиватися набагато більшої підтримки від української держави.

Влітку 1919 р. він переконав міністра освіти П. Холодного (колишнього свого заступника по Міністерству народної освіти), що для викладацьких кадрів, які вже працювали у виші чи погодилися прибути до Кам'яни-Подільського з нового навчального року, потрібна невідкладна матеріальна допомога. Спільними зусиллями їм вдалося добитися від уряду прийняття 18 липня відповідного закону, за яким 6 професорів додатково отримали по 1000 крб., 8 приват-доцентів – від 720 до 920, 2 асистенти – в межах 450-562 крб. [17, оп.1, спр.6, арк.157зв.]. Це, однак, не могло вирішити питання на довгострокову перспективу. Тому І.Огієнко доводив, що, відповідно до знецінення українського карбованця (гривні), необхідно періодично підвищувати зарплату за тарифними розрядами. До нього прислухалися, і з 1 серпня 1919 р. запровадив закон про тимчасове підвищення оплатних норм працівникам К-ПДУУ. Відтепер ординарний професор мав отримувати за основним окладом 40 тис. грн. на рік (3333 грн. 33 шаги або 1333 крб. 66 коп. на місяць), крім того, додаткову оплату за перших 5 років стажу – 10 тис. грн., на наступне п'ятиліття – стільки ж (у річному вимірі); екстраординарний професор – відповідно 35 тис. грн. і по 6750 грн.; штатний доцент і астроном-наглядач – по 30 тис. грн. основного окладу і по 7,5 тис. грн. – за кожну із двох п'ятирічок стажу; старший асистент – 27 тис. грн. і по 7,5 тис. грн. за вислугу, молодший асистент, лаборант і лектор – по 22 тис. грн. і додатково по 6,75 тис. грн. за перший і других п'ять років роботи; професорський стипендіат – 20 тис. грн.; лектор іноземних мов – 14 тис. грн. і декан факультету – 15 тис. грн. [21, ф.1429, оп.2, спр.2, арк.51; 18, оп.1, спр.140, арк.84]. У квітні 1920 р., щоб продовжити діяльність університету і уберегти його від плінності кадрів, уряд, з ініціативи свого Головноуповноваженого представника, підвищив зарплату всім науково-педагогічним працівникам у 5 разів [17, оп.1, спр.140, арк.147]. Цей захід виявився надзвичайно своєчасним, як інші, пов'язані із колективним вирощуванням хліба на більш як 30 дес. та створенні умов викладачам і службовцям для індивідуального городництва, під що університет виділив 21 дес. [17, оп.1, спр.108, арк.8, 13].

Як повноважний представник вищої української влади, І. Огієнко вчасно реагував на сигнали про людеї, які потрапили у складне матеріальне становище, невідкладно вносив питання про надання їм допомоги до порядку денного засідання Комітету Головноуповноваженого (КГУ), намагався ощадливо використати кожну державну копійку, не допускаючи її нецільового використан-

ня чи розкрадання. Так, за його активної участі було надано велику фінансову підтримку українським військовослужбовцям. Зокрема, наприкінці 1919 р. старшини, управлінці й козаки армії УНР, які лікувалися у місцевих шпиталах, отримали належне грошове утримання [22]. Хворим козакам, які знаходилися на ст. Дунаївці, відпущені КГУ кошти доставив загіт Головної Філії Українського Червоного Хреста [23]. Тим 70 старшинам, які, за розпорядженням вищої української влади, від'їжджали до польського Домб'є, він розпорядився виплатити «харчові» гроші (по 3 тис. крб. кожному) [22]. На попиття білизни, одягу і взуття для хворих і полонених українців, які знаходилися у Європі, видали аванс в розмірі 3 млн. крб. [21, ф.1131, оп.1, спр.1, арк.120зв., 122]. Упродовж трьох місяців, починаючи з 19 грудня 1919 р., одужуючим козакам, за рішенням КГУ, виплачували щодоби по 160 грн. [21, ф.1131, оп.1, спр.1, арк.99]. 6 січня 1920 р. І.І. Огієнко зобов'язав військового референта надати усім старшинам, лікарям і урядовцям армії УНР, а також частин і установ, які не отримували відсоткової надбавки до утримання через дорожнечу, допомогу із розрахунку 200 грн. на добу за період з 16 листопада 1919 р. по 1 січня 1920 р. [21, ф.1131, оп.1, спр.1, арк.106; 22]. Хворим і поранилим козакам, за ухвалою КГУ, почали видавати гроші замість пайка за два перших місяці 1920 р., що дозволило зекономити частину коштів на придбання продуктів до пайкового набору, які щодня дорожчали. 1 лютого 1920 р. референтура народного опікування підрахувала, що на лікування, реабілітацію і переїзд 554 хворих військовиків було затрачено 2114734 грн. [22]. Всі вони, а особливо ті, що потрапили до військових таборів у Польщі, були вдячні ГУ за те, що врятував їх від голодної смерті. Про це йшлося, зокрема, у листі генерала Всеволода Петріва до І. Огієнка з Ланцута 26 січня 1920 р. «Дуже вдячний Вам за допомогу, що надійшла для полонених... Я годую хлібом табір вже другий тиждень; і якби не було нашої валюти, то козаки та і більшість старшин табору голодували б вже десяту добу» [21, ф.1131, оп.1, спр.20, арк.34].

Опікувався дітяч і кількома тисячами держслужбовців, які, залишившись у Кам'янці-Подільському після від'їзду звідси центральних органів державної влади, опинилися зовсім без засобів для існування, хоч відповідні кошти і були їм нараховані. Враховуючи брак готівки, невикрадені зарплати були спочатку занесені до персональних книжок в ощадних касах, а згодом, коли готівкових ресурсів побільшало, заборгованість було ліквідовано. Крім того, урядовцям надавалася безплатна медична допомога [22]. А 3 квітня 1920 р., напередодні Великодня, І. Огієнко провів через засідання уряду ухвалу про надання урядовцям місцевих українських установ грошової допомоги в розмірі одного місячного утримання та відсоткових надбавок і добових нарахувань [24, с.14].

Не залишалися поза увагою Головноуповноваженого окремі особи, родини, діти, а також ті інтелігенти і держслужбовці, які через різні обставини опинилися без засобів до життя або раптово опинилися у дуже складних матеріальних обставинах. Йдеться, зокрема, про скульптора М. Перепелицю, який від'їжджав до Сербії, студента консерваторії М. Голинського (на підставі рішення КГУ його очільник встановив цим творчим особистостям персональні стипендії) [21, ф.1131, оп.1, спр.1, арк.102, 107], сім'ям (покійних невістановленого працівника Подільської губнаруправи, лікаря губернської земської лікарні А.Яроцького, лікаря військового шпиталю Гарбара, генерала Ф.Колодія), які втратили годувальників (розмір допомоги становив від 10 до 50 тис. крб.) [21, ф.1131, оп.1, спр.1, арк.103; ф.1161, оп.1, спр.1, арк.99 зв.]. 30 дітей-сиріт з містечка Гусятин Кам'янецького повіту, батьки яких померли від тифу, з фонду ГУ отримали загалом 100 тис. крб. [21, ф.1131, оп.1, спр.1, арк.163зв.], [23]. 100 учи-

телям з Холмщини надали одноразову допомогу в розмірі 200 тис. крб. Крім того, 26 грудня 1919 р. КГУ погасив їм заборгованість по зарплаті за попередні місяці на суму 884760 грн., чим децю покращив їх становище [21, ф.1131, оп.1, спр.1, арк.103]. Дуже своєчасним було ухвалено рішення про виплату допомоги тим урядовцям, які потрапили до Тернополя і були інтерновані польською владою (на це КГУ відсутствє аж 5 млн. грн.) [21, ф.1131, оп.1, спр.1, арк.106]. Фінансову підтримку від Головноуповноваженого на початку 1920 р. отримали біженці з Буковини (84 тис. крб.) [21, ф.1131, оп.1, спр.1, арк.110 зв.].

Для збільшення благодійної допомоги, якої гостро потребували захисники УНР, інші представники українського суспільства, І. Огієнко зумів мобілізувати певний організаційний ресурс. У червні 1919 р. він очолив Подільський відділ Українського Червоного Хреста (УЧХ) і відразу звернувся до громадськості краю вступати до цієї організації, створювати мережу осередків і брати активну участь у пожертвах (ліки, гроші, одяг, література тощо) для козаків армії УНР, які проходили лікування у різних шпиталях [22]. Одним з перших кроків відділу було проведення, за сприяння керівника випу, шестимісячних курсів з підготовки сестер-жалібниць військового часу для догляду за хворими і пораненими українськими козаками [25] та поліпшення роботи єдиного шпиталю УЧХ у с. Панівцях Кам'янецького повіту [17, оп.2, спр.25, арк.4]. Періодично проводився збір коштів (зокрема, під час проведення тижнів українського козака) для підтримки цього та інших медичних закладів. На жаль, встановити загальний обсяг зібраної суми, інших пожертв та їх використання у благодійних цілях не вдалося. Утім відомо, що до різних свят хворі і одужуючі козаки, місцеві мешканці отримували від червонохрестівців святкові дєлкагєси. Студенти відвідували їх і читали вголос прєсу, різні українські видання [26].

Головноуповноважений опікувався вирішенням надзвичайно складної проблеми охорони здоров'я кам'ячан (за 1919 р. у місті померла рекордна кількість – 2619 осіб [23, 1920, 1 лип.]). На боротьбу, зокрема, з різними пошестями КГУ виділив понад 2 млн. крб. [23, 1919, 13 груд.], утім через відсутність ринку не вдалося нічого придбати з медикаментів. Через це довелося відрядити до Варшави із спеціальною місією лікаря Зеленського. Його вояж завершився успішно, і згодом до міста прибув довгоочікуваний медичний вантаж [23, 1920, 14 сїч.]. Утім ситуація покращилася не набагато. Згодом, щоб зменшити потік нових хворих і допомогти раніш ураженим, на утримання усіх підконтрольних Головноуповноваженому лікувальних закладів відпустили 6,5 млн. крб. [23, 1920, 10 лют.]. З липня 1920 р., за кілька днів до евакуації українських владних структур, до Кам'янця-Подільського прибуло 16 вагонів санітарного майна від Міжнародного Червоного Хреста, приймати яке довелося, зокрема, і представникам Подільського відділу УЧХ [23, 1920, 6 лип.].

До організації і розподілу гуманітарної допомоги була залучена й Церква. Міністр ісповідань І. Огієнко звертав на це постійну увагу. Вже у своїй першій відозві «До українського народу», яка з'явилася 17 вересня 1919 р., він закликав православних християн забезпечувати перемогу української державності, зокрема, і через створення так потрібних суспільству загалом і окремим його групам благодійних товариств. Не випадково у «Статуті Міністерства ісповідань», до вироблення якого був причетний і сам міністр, зазначалося про право цього органу давати дозвіл на збір загальноукраїнських пожертв [21, ф.1072, оп.1, спр.29, арк.9, 14]. Статистики отриманих церквами благодійних внесків, на жаль, немає. Утім достеменно відомо, що після кожного богослужіння, а особливо на великі християнські свята, кожна православна церква (а

їх у Кам'янці-Подільському нараховувалося більше десяти) отримувала в своє розпорядження грошові кошти, які витрачали і на благодійні цілі, чим допомагали, зокрема, хворим і пораненим козакам української армії. До цього прилучилася і університетська церква св. Миколая, яку часто відвідував ректор.

Отже, гуманітарна складова у житті й діяльності І. Огієнка у Кам'янці-Подільському була досить виразною і мала пріоритетне значення при вирішенні багатьох університетських, державно-управлінських, церковних та інших питань, віднесених до його компетенції (ректора, міністра, повноваженого представника українського уряду, громадського діяча). Керуючись принципами гуманізму, патріотизму, а також традиційними християнськими цінностями, він щиро і показово брав про простих українців, які опинилися у вкрай складному становищі і змушені були шукати окраєць хліба; студентство (найбільше!), професуру і звичайних університетських працівників, які забезпечували повсякденну роботу єдиної існуючої на українських теренах національної державної вищої школи; козаків і старшин армії УНР, що втратили боєздатність через тиф, поранення чи потрапили у полон (були інтерновані) у європейських державах; окремі родини, глави яких пішли з життя на державній, військовій і лікарській службах в ім'я України та її громадян; дітей-сиріт, які опинилися без рідних, тощо. Для надання посиленої матеріальної допомоги талановитий український діяч оперативно мобілізував значний фінансовий (доводилося офіційно проводити емісію української гривні), матеріальний ресурс державного, громадського і приватного походження, застосовуючи при цьому механізм його колективного розподілу і тим самим даючи багатьом людям можливість короткочасного порятунку від голоду, холоду, хвороб, вселяючи у них надію на виживання у той грізний час. До цієї важливої роботи залучалася широка українська громадськість. Утім допомогти усім обездоленим було нереально.

Список використаних джерел:

1. Тюрменко І.І. Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) : монографія / І.І. Тюрменко ; передм. Н.І. Миронець. – К., 1998. – 282 с.
2. Її. Іван Огієнко – Головноуповноважений уряду УНР (листопад 1919 – жовтень 1920 рр.) / І.І. Тюрменко // Укр. іст. журн. – 1999. – №5. – С. 101-109.
3. Її. Іван Огієнко – Головноуповноважений уряду УНР (листопад 1919 – жовтень 1920 рр.) / І.І. Тюрменко // Укр. іст. журн. – 1999. – №6. – С. 101-111.
4. Її. Іван Огієнко – головно уповноважений уряду УНР (листопад 1919 – жовтень 1920 рр.) / І.І. Тюрменко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К., 1999. – Вип. 7. – С. 256-268.
5. Ляхощкий В.П. Іван Огієнко – головноуповноважений міністр уряду УНР (1919-1920) / В.П. Ляхощкий // Матеріали міжнародної наук. конф. «Відродження української державності: проблеми історії та культури» (м. Одеса, 13-16 травня 1996 р.). – Одеса, 1996. – Ч. 1. – С. 80-81.
6. Тимошик М. Іван Огієнко як державотворець (Кам'янець-Подільський період) / М.Тимошик // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наукові доповіді другої всеукр. наук.-теорет. конф. (18-19 лютого 1997 р.). До 115-річчя від дня народження. – Кам'янець-Подільський, 1997. – С. 14-16.
7. Його. Голгофа Івана Огієнка. Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності : монографія / М. Тимошик ; передм. М.Г. Жулинського. – К. : Заповіт, 1997. – 231 с.
8. Копилов С.А. Організаторська, управлінська, науково-педагогічна і громадська діяльність Івана Огієнка на посаді ректора Кам'янець-Подільського державно-

- го українського університету (1918-1920 рр.) / С.А. Копилов, О.М. Завальнюк // Іван Огієнко – організатор, керівник і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.): Документи. Матеріали. Світлина. Хроніка діяльності / [укл. і автори статті С.А. Копилов і О.М. Завальнюк]. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2014. – С. 9-45.
9. Завальнюк О.М. І.І. Огієнко і польське адміністрування на території Поділля (листопад 1919 – липень 1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 1997. – Т. 1(3). – С. 137-152.
  10. Його. І. Огієнко і українське студентство / О.М. Завальнюк // Творчі вершини вченого : зб. наук. праць до 60-річчя від дня народження д-ра іст. наук., проф. М.Г. Кукурудзяка. – Кам'янець-Подільський, 1998. – С. 242-248.
  11. Його. Історія Кам'янець-Подільського державного університету в іменах (1918-1921 рр.) : монографія / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2006. – С. 58-83.
  12. Його. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.) : монографія / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 306-348.
  13. Його. І.І. Огієнко і турбота про українські інституції і громадян УНР за польського адміністрування на Поділлі (листопад 1919 – липень 1920 рр.) (до 130-річчя від дня народження видатного українського діяча Івана Івановича Огієнка / О.М. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник. Серія історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – Вип. ІХ. – С. 16-27.
  14. Свято Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1918. – 22 жов.
  15. Робітнича газета. – К. ; Кам'янець-Подільський, 1918-1919.
  16. Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету: Дослідження. Документи. Матеріали / [уклад., автор перед. слова і досліджень О.М. Завальнюк]. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – 280 с.
  17. Державний архів Хмельницької обл., ф.Р-582.
  18. Огієнко І. Моє життя. Автобіографічна канва / Іван Огієнко // Наша культура: наук.-літ. місячник. – Варшава ; Львів, 1935. – Кн. 89. – С. 628-636.
  19. Огієнко І. Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові / Іван Огієнко. – 2-е вид., доп. – Вінніпег : Тов-во «Волинь», 1968. – 94 с.
  20. Україна. – Кам'янець-Подільський, 1919.
  21. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.
  22. Трудова громада. – Кам'янець-Подільський, 1919-1920.
  23. Наш шлях. – Кам'янець-Подільський, 1919-1920.
  24. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 19120 рр.: док. і матеріали : у 2-х т., 3-х ч. / [упоряд.: В. Версук (керівник) та ін.]. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2006. – Т. 2. – 744 с.
  25. Вісник Української Народної Республіки. – Кам'янець-Подільський, 1919.
  26. Нова думка. – Кам'янець-Подільський, 1920. – Ч. III. – С. 38-39.

Based on the archival and published sources, as well as the works of Ukrainian historians, the author investigates the diverse activity of scientific, educational, government and public statesman Ivan Ohienko, aimed at organizing the humanitarian aid for students, professors, warfare participants, state officials and other citizens of the UNR, who got into the difficult life conditions and needed urgent financial support.

Key words: Ivan Ohienko, humanitarian initiatives, scholarship, financial aid, sources of financial support, Podillya executive committee of Red Cross.

Отримано: 18.03.2015 р.